

Ajda Smrekar, Tjaša Železnik

Lejla Švabič

OD ŠTIKANJA IN ŠIVANJA DO PRELOMNEGA MOMENTA ŽENSKE AVTOPERCEPCIJE

Vsaka družina ima svojo zgodbo, vsaka družina je nesrečna po svoje. Tako približno pravi Tolstoj. Vendar na to (ne)srečo ne vplivajo le družinski člani, ampak tudi zgodovinsko-družbene okoliščine, v katerih se le-ti znajdejo; zunanje in notranje dinamike, ki jih pogojujejo, nepremičnine, ki jih posedujejo, status, ki mu pripadajo. Tena Štivičič v *3 zimah* vrta po tovrstnih vprašanih in na ozadju ključnih dogodkov iz zgodovine Balkana zadnjega stoletja oz. nekdanje skupne države prikaže štiri generacije družine Kos. Ključno pri tem je, da so se v družini rojevale le ženske. Ženske so torej nosilke vsega dogajanja, osnovno gonilo pa sta njihova neizčrpna življenjska volja in moč, s katero se soočajo.

Kebrčki in nujnost izobrazbe

Vendar ženske Štivičičeve niso tiste močne junakinje s skoraj nadnaravnimi močmi, ki so pri tem (oh, kako predvidljivo) vsaj malo nore, na primer Lisbeth Salander ali Carrie Mathison, temveč so povsem običajne Zagrebčanke, ki so se v prvi vrsti borile zase in svojo družino. In se znotraj turbulentnih zgodovinskih situacij vzpostavile kot samostojne in izobražene, kar pa – četudi se nam danes morda ne zdi več tako – niti približno ni bilo samoumevno. Moralni in moralistični razlogi so še dolgo po uvedbi obveznega šolanja v avstro-ogrski monarhiji leta 1869 izganjali žensko iz šolskih klopi; verjetno ni bilo nič nenavadnega, če deklice na kmetih niso znale pisati.

Za ženske se je tedaj govorilo, da so dolgih las in kratke pameti, njihovo mesto pa je bilo za ognjiščem, v najboljšem primeru – če so imele srečo in so pripadale višjemu sloju – so se lahko vpisale na licej. Tam pa so

jih učili *šivat in štikat in pravilno sedet*, česar je bila deležna ena izmed junakinj drame Karolina (poleg tega, da jo je oče, ko ni vedel, kaj bi z njo, pošiljal v raznorazne sanatorije). Prababica Monika, ki je služila v Karolinini hiši, pa je črke videla le kot kebrčke:

Ko sem bila majhna, sem enkrat vzela od brata zvezek, ki ga je imel za šolo. Noter so bile črke, kot majhni kebrčki so stale na papirju. Tako sem jih jaz videla, kot kebrčke. Ata me je zasačil in me premlatil. Da zapravljam čas, mi je rekel. Tako je bilo. Ružica se pa razume na to. Zanj to niso kebrčki na papirju.

Medklic sodobnosti #1

Deklice in dečke v šolstvu še danes pogosto obravnavajo različno: dekllice veljajo za pridne in delavne, fantje pa za živahne, neposlušne in bistré. V osnovnih šolah je torej precej bolje biti deklica, ampak le če gre za pridno, mirno in vestno dekletce, ki se za svoj uspeh močno trudi, medtem ko se fantje učijo tako bolj mimogrede.

Da bo ženska sam svoj gospodar

Predzgodbo drame (služkinja s komaj rojenim nezakonskim otrokom, vržena iz gosposke hiše) – pravzaprav že arhetipsko podobo – je avtorica povzela iz zgodbe svoje prababice, ki je doživela enako usodo, nadaljevanje pa razvila neodvisno od svoje družine. Inspiracija so bili sicer tudi različni glasovi izkušnje prednic Tene Štivičič, vendar je v svojih raziskavah šla precej dlje in se znotraj življenjskih zgodb svojih likov osredotočila tudi na osamosvajanje ženske preko izobraževanja. Vseh sedem nastopajočih žensk ima lasten glas, osnovan ne le na podlagi karakterja, ampak tudi na podlagi zgodovinskih okoliščin, v katerih se je posameznica znašla.

Prvi dve nosilki zavedanja ženske enakopravnosti Karolina in Monika (prva plemkinja, prvotna lastnica vile, kjer živijo Kosovi, druga njena služkinja, iz prav te hiše izgnana) sta si karakterno popolnoma različni, vendar vseživljenjsko povezani. Karolina se je kot hčerka premožnega plemiča Amruša lahko vpisala le na licej, medtem ko je njen za izobraževanje precej nezainteresiran brat odšel v Cambridge. Posledično je, v svoji nikdar izbojevani borbi za boljšo izobrazbo, na svojo neizobraženo služkinjo Moniko prenesla zavedanje, da je šola pomembna:

Monika: *[...] Potem sem jo poslala v šolo. Pridno se je učila. Tudi gimnazijo je naredila. Našla si je službo. Pa ne tako kot jaz, ki pospravljam, ampak tako nobel, v pisarni. V banki. V kadrovski. To ni kar tako.*

Karolina: *Res ne.*

Monika: *To se imam vam za zahvalit, milostljiva.*

Karolina: *Kako meni?*

Monika: *Vi ste zmeraj govorili, da mora ženska v šolo, drugače ne bo nikdar sama svoj gospodar.*

Medklic sodobnosti #2

Raziskava Statističnega urada Republike Slovenije iz leta 2011 pravi, da ima vsak šesti prebivalec Slovenije, starejši od 15 let, vsaj višješolsko izobrazbo, število žensk z višješolsko izobrazbo pa je pri nas za tretjino višje od števila moških z enako izobrazbo. Vendar pa so bile ženske pri prehodu iz osnovne v srednjo šolo v preteklosti zapostavljene, saj je v višjih starostnih skupinah precej več žensk s samo osnovnošolsko izobrazbo ali celo nižjo od te.

Kupi naključnih ključev

Proti koncu 19. stoletja so se v Angliji pojavile prve kampanje za reformo ženske volilne pravice, ki so v naslednjih desetletjih razširile svoj koncept še na druge tipe kampanj. The Langham Place group, ki velja za enega prvih organiziranih gibanj v drugi polovici 19. stoletja, izdajali pa so tudi lasten časopis, je svoje cilje že jasno definiralo: zavzemali so se za višjo izobrazbo, boljšo zaposljivost žensk in izboljšanje položaja poročenih žensk.

Podobne zahteve, morda natančneje želje, ima tudi Karolina, ki pa je zaradi omejenosti lastnega položaja ostala doma. Karolino in predvsem tudi Moniko lahko skozi prizmo definicij feminističnih valov uvrstimo v prvi val feminizma. Njuno zavzemanje za pravice žensk je sicer precej pasivno, vendar zato nič manj pomembno, ker se znotraj družine prenese na Monikino hčerko Ružo. Ta leta 1945 nastopi kot rešiteljica družine; in po spletu naključij, ki ji v roke prinesejo ključ novega domovanja, se Ruža z malo Mašo, mamo Moniko in možem Aleksandrom vseli v prvo nadstropje nacionalizirane in domnevno zapuščene, z bršljanom obraščene vile – svoje rojstne hiše.

Medklic sodobnosti #3

Kljub temu da so ženske v Sloveniji čedalje bolj izobražene, pa v povprečju prejemajo nižje plače kot moški. V veliki večini zavzemajo že tradicionalno ženske poklice v zdravstvu, šolstvu in socialnem varstvu; leta 2015 je bilo po raziskavi statističnega urada največ prodajalk, medtem ko je občutno manj žensk zaposlenih v gradbeništvu ali rudarstvu. Poleg tega, da živijo dlje kot moški, se tudi za prvega otroka odločajo čedalje pozneje, na vodilnih mestih pa so še vedno v manjšini.

Mama, ki uči samostojnosti

Ruža je izmed vseh sedmih žensk *3 zim* najbolj aktivistična nosilka feministične miselnosti, kar gre z roko v roki z njenim socialističnim političnim angažmajem v 2. svetovni vojni, verjetno pa tudi po njej (izvemo na primer, da je kasneje hranila lačne Etiopijce). Ružina politična prepričanja se trdno zakoreninijo v jedro družine, tako da je Lucijina cerkvena poroka leta 2011 z novopečenim bogatašem in z njim prihod neokonservativnih vrednot za družino precejšen šok. Ruža je torej večplastno jedro družine, ki ni le po materinsko držala vajeti v svojih rokah, temveč je na svoji hčerki, Maši in Dunjo, vplivala precej bolj kompleksno:

[...] Midve z mamó pa – glavo dol, potrpi, tiho bodi. Ne ti ne jaz, nobeden od naju si ni tega sam izbral. Ampak zdaj, zdaj imamo pa možnost izbire. Moja mama ne bo več služkinja. Nobena ženska z otrokom ne bo več sama pristala na cesti, prepuščena sama sebi. Najina hči ne bo nikoli nikomur za služkinjo. Odraščala bo v svobodi, imela bo srečno otroštvo in boljše življenje. Pretolkli smo se skoz vojno, in če je treba zdaj zavihat rokave, da zgradimo novo domovino, sem zraven in mi ni nič težko.

Ružine besede in njen aktivizem so v marsičem spodbujeni s socialistično miselnostjo in novonastajajočo državo, vendar pa jih je mogoče razumeti tudi kot jasno napoved feminizma drugega vala v 60. letih 20. stoletja, ki se je v svojem zgodnjem obdobju zavzemal za izobraževanje, blaginjske pravice, enake možnosti, plačevanje ženskega dela, svobodno odločanje o otrocih itd.

Medklic sodobnosti #4

Neizpodbitne in temeljne spremembe v življenja žensk je prinesla kontracepcijska tabletká, ki je z možnostjo nadzovanja spočetij omogočila ženskam drugačne/nove družbene uveljavitve, na ta način pa bistveno zaznamovala zahodno civilizacijo. Kontracepcijske tabletké v Sloveniji po nekaterih podatkih uporablja več kot 77 tisoč žensk v rodni dobi.

Zakon ni dvojni šiht

Kljub svoji očitni angažiranosti pa se Ružina »bojevitost« ni prenesla na njeni hčerki: Dunja se je v želji po boljšem življenju preselila v Düsseldorf in si našla precej nekompatibilnega moža, Maša pa si je v Vladu našla moža, ki ji stoji ob strani, vendar je njeno življenje obsojeno na kuhanje večerij, službo, skrb za Lucijo in Aliso ter ostale družinske člane. Ne glede na to pa ni mogoče trditi, da je Maša nesrečna, le njeno življenje je – znotraj ustaljenega socialističnega režima nekdanje Jugoslavije – prav tako ustaljeno po pričakovanih vzorcih. In pravzaprav se le v trenutku, ko se iz tovrstnega življenja umika, zave (v duhu drugega vala feminizma) lastnih potreb:

Maša: A ti moram res zmeraj reč? A ti moram res vsakič znova reč? Že petintrideset let vam kuham večerje, za celo vojsko vas je. To se pravi – (Se ustavi in računa.) – krat pet ... celo šest, prej ko je bil ata še živ ...

Maša: Dvanajst tisoč večerij. Pa sem zraven gor spravljala še dva otroka in imela redno službo. Samo dve roki imam. In ti si v teh petintridesetih letih nisi mogel zapomnit, da je vsak dan pred večerjo treba pripraviti mizo.

Maša: Da bi rada nekaj več. Da zakon ni samo dvojni šiht. Da nisem vaša služkinja. Da naj kdo poskrbi zame. Da bi se ti mogoče lahko od časa do časa vprašal, če tvoja žena kaj potrebuje. O čem premišljuje? A je srečna?

Medklic sodobnosti #5

Pred leti je po spletu zakročila raziskava, po kateri naj bi bili slovenski moški absolutni prvaki v opravljanju gospodinjskih del (prehiteli naj bi Dance, Francoze, Avstralce in Nemce); po tej raziskavi naj bi Slovenci opravili

največ hišnih opravil izmed vseh moških na svetu, temu pa naj bi namenili 114 minut dnevno. Slovenske ženske pa lahko upamo, da je raziskava verodostojna.

Kako sva si različni

Mašini hčerki, Alisa in Lucija, že od zgodnjih najstniških let nakazujeta karakterno razliko. Alisa kot očitna nosilka feministične ideje in podedovanih Vladovih (in tudi Ružinih) političnih idealov je zgolj idealistka, polna papirnatih trditev, za katere je vprašljivo, ali jih je zmožna realizirati tudi v praksi. Lucija pa se kot praktična ženska ne sprašuje toliko o vlogi ženske, temveč zgolj čuti moč svojih prednic in jo brez filozofiranja udejanji, četudi se njene odločitve zdijo vprašljive.

Alisa je s prihodom iz Londona (kjer po dolgoletnem študiju zaključuje doktorat) prišlek v lastni družini; pozabila je že na Karolinina opominjanja, da je šolanje pomembno, čeprav se prav za Aliso zdi, da se v vsem svojem šolanju izgublja. Njen feminizem je mogoče vzporediti s feminizmom tretjega vala, ki zavrača ideje o zasidranih, vnaprej določenih spolnih identitetah, ob tem pa opozarja, da so razlike med spoloma produkt razmerij moči, ne pa nekih »naravnih« ali univerzalnih dejstev, kot je denimo »naravna« oz. prirojena vloga ženske, da so izključno matere:

Alisa: Jaz sem sicer prepričana, da spol ne igra nobene vloge, ampak to je stvar debate ob kakšni drugi priložnosti, na kakšnem drugem nivoju in vsekakor z drugačnim sogovornikom.

Tudi naslov njene doktorske disertacije *Odkritje fotografije – prelomni moment ženske avtopercepcije* je feministično naravnán, čeprav v Alisi bolj kot zagreto feministko vidimo lik, ki nosi fenomen »outsiderja«, obenem pa je, kot pravi avtorica sama, lok med tematiko drame in angleškim občinstvom, pred katerim je bila drama prvič uprizorjena.

Medklic sodobnost #6

Število žensk z visokošolsko izobrazbo je leta 2002 prvič preseгло število moških z enako izobrazbo, odtlej pa se to samo še stopnjuje. V zadnjih letih se na višješolske in visokošolske študije vpiše kar 38 % več študentk kot študentov, konča razlika pa je predvsem odraz uspešnosti pri študiju: v letih 2002–2010 je diplomiralo 60 % več žensk kot moških. Kljub temu pa je delež visoko izobraženih brezposelnih žensk še vedno za dve tretjini višji.